

Суттєвим доповненням книги є численні ілюстрації – репродукції унікальних фотографій репресованих діячів культури, науки, освіти і церкви, понищених пам'яток архітектури, втрачених музейних експонатів тощо (С.900-970), а також ґрунтовний іменний покажчик. Читач неминуче зверне увагу на рідкісні світлини Десятинної церкви, Золотоверхого Михайлівського собору, Собору св. Миколая, зруйнованих у 1934-36 рр., залишків Золотих воріт, портретних зображень Миколи Біляшівського, Миколи Макаренка, Олександра Оглоблина, Михайла Зерова, Михайла Рудницького, Данила Щербаківського та ін. Високої оцінки заслугоує поліграфія та художнє оформлення видання, про що потурбувалося дрогобицьке видавництво «Коло». Зважаючи на невеликий наклад видання, було б доцільним розмістити його електронну версію в соціальних мережах.

Отже, українська історична наука збагатилася оригінальним джерелознавчим дослідженням підсумково-узагальнюючого характеру, яке є ва-

гомим внеском у вивчення маловідомих проблем інтелектуальної історії України, видавничої і бібліотечної справи, українського краєзнавства, музезнавства, пов'язаних з драматичними подіями міжвоєнних років. Воно переконливо доводить, що насаджений в Україні тоталітарний режим взяв для себе ключовим засобом державного управління і так званих соціалістичних перетворень масовий терор, спрямований насамперед проти тієї частини української інтелігенції, селянства, робітництва, які відстоювали волю, незалежність України, її національні інтереси і цінності. Хочеться висловити надію, що Сергій Білокінь як досвідчений, фаховий знавець і дослідник джерел продовжить з властивою йому наполегливістю, цілеспрямованістю і скрупульозністю пошук, виявлення, вивчення та оприлюднення нових свідчень про репресивну політику більшовицького режиму в наступні роки Другої світової війни та повоєнні лихоліття і читач отримає третій або й четвертий том дослідження цієї важливої та актуальної проблеми.

Наталія Мех (м.Київ)

Пам'ятка XVII століття: повернення культурного скарбу

У статті висвітлюється важлива подія – вихід давнього трактату „Тератургіма або Чудеса”. Тривалий час про існування цієї книги знали лише історики, але зміст стародруку залишався таємницею і для них. І лише майже чотири століття по-тому Великі Чудеса Великих Святих відкриті людям.

Ключові слова: пам'ятка, трактат, стародрук, тератургіма, чудо.

Особливим для нашої культури та нашої держави видався 2013 рік. Цей рік ювілейний. Адже ми святкували **1025-річчя Хрещення Київської Русі** рівноапостольним князем Володимиром, **1150 років від початку просвітницької місії святих рівноапостольних Кирила і Мефодія**, завдяки яким „світлом Істини були освічені слов'янські народи. Цей рік був і роком **1700-ліття Міланського едикту святого рівноапостольного царя Костянтина**, який припинив гоніння на християн у Римській імперії, сприяв проведенню Першого Вселенського Собору і знайденню найбільших християнських святинь, зокрема й Животворящого Древа Хреста Господнього. Знаменним є те, що всі ці ювілеї припали на один рік, бо саме зі святим рівноапостольним

царем Костянтином та просвітителями слов'ян Кирилом та Мефодієм порівнює Свята Церква хрестителя Київської Русі рівноапостольного князя Володимира” (Пасхальне послання Блаженнішого Митрополита Володимира).

Наступний ювілей, про який слід згадати, це – **1000 років минуло з того часу, як преподобний Антоній Печерський**, родоначальник та покровитель усього чернецтва на Русі (за свідченнями Афонського Патерика та Густинського літопису), **вперше прийшов зі Святої гори Афон до Києва** та поселився у печерах. Крім того у цьому році виповнюється **900 років, з того часу, як преподобний Нестор Літописець завершив роботу над „Повістю минулих літ”** – видатною пам'яткою нашої культури.

І, нарешті, у **2013 році світу був явлений давній трактат „Тератургіма або Чудеса”**. Це знаменна подія не лише для Києво-Печерської Лаври, а й для всієї православної культури в цілому. Вже те що ця пам'ятка, яка видана в Лаврі у 1638 році, з'явилася **через 375 років** багато хто вважає надзвичайним. „Унікальним духовним скарбом” називають видавці цей трактат, що був укладений на початку XVII ст. за ініціативи святителя Петра Могили та є логічним продовженням фундаментальних історичних праць „Повість минулих літ” та „Патерик Печерський”. „Тератургіма” не лише ровесник першого друкованого „Патерика Печерського”, а й його продовження в розвитку.

Тривалий час про існування цієї книги знали лише історики, але зміст стародруку залишався таємницею і для них. І лише майже чотири століття по-тому *Великі Чудеса Великих Святих* відкриті людям.

«Тератургіма или чудеса, которые были как в самом свято-чудотворном монастыре Печерском Киевском, так и в обеих святых пещерах [его]» – ось повна назва, яку ми читаємо на першій сторінці трактату лаврського ієромонаха Афанасія Кальнофойського. Праця була написана старопольською мовою. Церковнослав'янського варіанту не було створено. В книзі, виданій у друкарні Києво-Печерського монастиря, зібрані описи 67 чудес, які відбулися як у самому монастирі, так і в обох святих печерах. Реальні історії про допомогу святих Печерських угодників вражають своєю надприродністю, дивовижністю, унікальністю, неосязністю для людського розуму. Вони викладені дуже яскраво, повчально та зворушливо.

Відомості про автора досить незначні. Із тексту самого стародруку відомо, що отець Афанасій Кальнофойський жив у першій пол. XVII ст. і був ієромонахом Києво-Печерської Лаври. Історики мають різні думки про те, де саме здобув освіту автор трактату (чи то у Києво-Могилянській Академії, чи то за межами України), проте посилення «Тератургіми» на давню та нову літературу засвідчують високий рівень освіти о. Афанасія.

Що ж таке *тератургіма*?

Одне зі значень грецького слова *тера* – *чудо*, а суфікс *ург* вживається на позначення того, хто виконує ту, або іншу дію. Вцілому ж слово *тератургіма* – це *ті, хто творить чудеса*, тобто *чудотворці*.

Афанасій Кальнофойський наводить таке визначення *чуда*, яке подає у першому трактаті, четвертому параграфі, пор.: «..то, что воссозда-

ется после своего первичного происхождения – подобно нашему будущему воскресению из мертвых – это чудо, которое превосходит обычные законы природы. Чудо же – тем больше или меньше, чем большая или меньшая сила природы оказывает повинование благодати».

Автор відзначає, що богослови (Фома Аквінський та ін.) виділяють три види чудес:

– безпосередні чудеса, які він описує у другому трактаті;

– знаки, що позначають надприродні явища;

– *portent sive prodigia*, тобто чудовиська, дивовижні плоди або види.

І перше питання, яке монах виносить у параграфі четвертому «*Кто творит эти троякие чудеса?*» містить таке повідомлення: «*Многие великие знатоки Священного Писания единодушны в том, что ангелы, как служебные духи и исполнители невыразимой воли и Всемогущества Божиего, совершают чудеса. ... И наши святые отцы Печерские показывали свои чудеса свету...*».

«Тератургіма», продовжуючи «Києво-Печерський Патерик», розповідає як про свою епоху, так і про давню Лавру. Саме у цьому трактаті з'являються терміни «Ближні печери св. Антонія» та «Дальні печери св. Феодосія». У трактаті згадується і про храм Святої Трійці на головних воротах монастиря, який побудував преподобний Микола Святоша. На сторінках стародруку ми знаходимо друковані плани Києва та Лаври з її печерами, а також опис таких чудес, як:

Чудо 1. *Когда свидетельствует о Феодосии огненная заря, что ее, по-твоему, разжигает как не Божия любовь?*

Чудо 2. *Какой бы не была ненависть, предавшая Игоря, вышла благом для князя, ибо обратилась в венец.*

Чудо 10. *Когда ощущаешь, что в пещере исходит прекрасный запах – Знай, что это святые благоухают подобно цветам.*

Чудо 11. *Кто не дает хлеба своїм братьям во Христе, У того в итоге ключник несет потери в два раза больше.*

Чудо 15. *Кто все ради Господа сносит, воссядет И будет царствовать там, где правит Господь его.*

Чудо 16. *Милосердный Творец снова возвращает Своему слепому творению глаза и зрение.*

Чудо 17. *Господь выпрямляет искривленные назад голову и лицо. Смотрите, как добрый Отец лелеет своїх детей.*

Чудо 27. *Бог карает. Бог любит. Забирает зрение у слуги Николая и возвращает.*

Чудо 37. *Пещеры изгоняют бесов, Что ж удивительного, что они гонят прочь адских чудовищ.*

Чудо 49. *Когда к убежищу пещер цыган приходит, Исцеленным в дом сына отходит.*

Чудо 59. *Попущением Божиим Екатерину скрутило в шарообразный клубок, или Хочеш знать, какая планета главная в маленьком мире?*

Чудо 63. *Хорошо погостил наш Яков при дворе любви, Ибо с верой получил благодаря ей исцеление для своей дочери та інші чудеса.*

Незвичним виглядає нумерація чудес. Спочатку йде частина з Чуда 1 (563 р.) до Чуда 63 (1637 р.) наведені вище, а потім знов від Чуда 1 (1624 р.) до Чуда 4 (1630 р.):

Чудо 1. *Не удивляйся, что богохульники плохо заканчивают свою жизнь: Таким устам положена и соответствующая заплата.*

Чудо 2. *Всегда будь готов умереть там, где тебя застанет смерть. Часто неожиданно платимся за это душой.*

Чудо 3. *Гору сдвинешь, а не только коня вылечишь, Когда будешь верить в Божью помощь.*

Чудо 4. *По-разному Ты, Господи, используешь дождь: Злых им караши, а добрых – защищаешь.*

всього, як вже було відзначено, 67 описів чудес містить «Тератургіма» [1].

Обов'язковим компонентом композиції кожного опису чуда є настановна (назидание). Отже, сама структура кожного чуда має такий вигляд:

назва чуда – опис чуда – настановна.

Праця о. Афанасія поєднує в собі риси історичної розповіді, трактата з богослов'я, збірника

проповідей, дороговказ для прочан. Структура та стиль книги, на думку В.Дятлова [2], відбивають дух своєї епохи. У вступній статті «О книге и ее авторе» дослідник вказує на схожість історичних реалій, що відображені у стародруці, та сьогоденної дійсності. Тобто, як за часів Речі Посполитої, Україна – поліетнічна та поліконфесійна країна з великими соціальними контрастами.

В. Шевчук вважає, що «перед нами – одна з видатних пам'яток українського літературного бароко» [3].

Хотілось би підкреслити, що твір потребує серйозного, глибокого наукового вивчення та солідних академічних коментарів фахівців філологів, істориків та культурологів. Проте важливість та значущість цієї події не викликає сумнівів.

Отже, унікальна знахідка про великі чудеса, які відбувалися в Києво-Печерській Лаврі, вперше з'явилася в українському культурному просторі у 1638 році, а вдруге побачила світ на початку ХХІ ст., у 2013 році, саме у рік 1000-ліття повернення преподобного Антонія зі Святої гори Афон до Києва. Це дуже символічно і, як і все в нашому житті, не випадково.

Основна ідея «Тератургіми» – про невичерпну дію благодаті Божої в Православній Церкві – торжествує над віками. Безумовно, той меседж, якій містить стародрук має критичну актуальність і важливість в наші дні. Адже для майбутнього, для нащадків надзвичайно потрібно знати та пам'ятати свою історію, культуру, своє минуле.

Джерела та література

1. Тератургіма: трактат / Кальнофойский Афанасий. – К.: Горлица, 2013. – 368 с.

2. В.Дятлов «О книге и ее авторе» / Тератургіма. – К., 2013. – С.3-5.

3. «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського // Хроніка 2000, вип. 17 – 18. К., 1997, С.18-22.

Наталья Мех

Памятка XVII века: возвращение культурного богатства

У статье освещается важное событие - выход древнего трактата “Тератургіма или Чудеса”. Долгое время о существовании этой книги знали только историки, но содержание труда оставалось тайной и для них. И только почти четыре века спустя Большие Чудеса Великих Святых открыты людям.

Ключевые слова: памятник, трактат, стародрук, Тератургіма, чудо.

Natalia Mekh

Monument of the seventeenth century: return of cultural treasures

The article highlights the important event - out of the ancient treatise “Teraturhima or miracles.” For a long time the existence of the book known only to historians, but the meaning of early printed books remained a mystery for them. It was only about four centuries ago in Great Wonders of the Great Saints open people.

Key words: interesting, treatise, prints, teraturhima, a mirac.